

OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK BANKA
Dersaadet Bankası, Tüccarlar ve İş Ağları

Ü. Serdar Serdaroğlu

iktisat yayınları

İktisat Yayınları – 75
İktisat Tarihi Dizisi – 9

Ü. Serdar Serdaroğlu, *Osmanlı Devleti'nde
İlk Banka: Dersaadet Bankası, Tüccarlar ve İş Ağları*

Editör: Necmettin Kızılkaya
Yayına Hazırlayan: Mehmet İlkay Çiftci
Musahhih: Büşra Kırkpınar

Tasarım: Seyfullah Bayram

Baskı: Sarıyıldız Ofset – Sertifika No.: 23593
İvedik Ağaç İşleri San. Sit.
1354. Cad. 1358. Sok. No.: 31 Ostim / Ankara
1. Baskı: İstanbul, 2020
ISBN: 978-625-7015-58-5 | EISBN 978-625-7015-59-2

© İktisat Yayınları, 2021
*Bütün yayım hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar
dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.*

İktisat Yayınları
Aziz Mahmut Hüdayi Mh., Türbekapı Sk. No:13, 34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: +90 (216) 532 63 70
www.iktisatyayinlari.com

İktisat Yayınları Nobel Akademik Yayıncılık ve
İslam İktisadı Araştırma Merkezinin ortak markasıdır.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Serdaroğlu, Ü. Serdar
Osmanlı Devleti'nde İlk Banka: Dersaadet Bankası, Tüccarlar ve İş Ağları
1. Baskı, xviii + 266 s., 13,5 x 21 cm
Kaynakça var.
ISBN: 978-625-7015-58-5 | EISBN 978-625-7015-59-2
1. Osmanlı 2. Banka 3. Ticaret

**OSMANLI DEVLETİ'NDE
İLK BANKA**
Dersaadet Bankası, Tüccarlar ve İş Ağları

Ü. Serdar Serdaroğlu

İktisat Tarihi Dizisi

Bu dizide, iktisat tarihi ile iktisadı tarihsel bir bakış açısından ele alan eserlere yer verilmektedir. Dizide finans, emek, sanayi, tarım, kurum tarihi, mekânsal iktisadi tarih, ülke iktisadi tarihleri, ekonomik sistemlerin tarihi de dâhil olmak üzere geniş bir yelpazede kitaplar yer almaktadır.

Dizide Yayınlanan Diğer Kitaplar

Abdul Azim Islahi, Müslümanların İktisadi Düşünce ve Analize Katkıları

Abdul Azim Islahi, İslam İktisat Düşüncesi ve Kurumları (16. Yüzyıl)

Abdul Azim Islahi, İslam İktisat Düşüncesinin Değişimi (18. Yüzyıl)

Abdul Azim Islahi, İslam İktisat Düşüncesinin Olgunlaşması (17. Yüzyıl)

Abdul Azim Islahi, Müslüman Arap Yazarların İktisat Düşünceleri (19. Yüzyıl)

Abdul Azim Islahi, Muhammed Hamidullah: İslam İktisadında Öncü Bir İsim

Ahmed el-Ashker, Rodney Wilson, İslam İktisadının Kısa Tarihi

Miraç Çeven, Doğu'da ve Batı'da Loncalar

Ü. Serdar Serdaroğlu

1985 yılında Sivas'ta doğdu. Lisans eğitimini Maliye ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde (2009), yüksek lisansını İktisat Tarihi Anabilim Dalı'nda (2011) İstanbul Üniversitesi'nde bitirdi. Doktora derecesini ise University of Birmingham, Osmanlı Çalışmaları Merkezinde İktisat Tarihi alanında 2018 yılında elde etti. Şubat 2010 – Temmuz 2020 arasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Tarihi kürsüsünde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Halen aynı kürsüde Dr. Öğretim Üyesi olarak 19. yüzyıl Osmanlı İşletme ve Finans tarihi bağlamında ticari-finansal operasyonlar, tüccarlar, iş ağları ve şirketler üzerine araştırmalarına devam etmektedir.

İçindekiler

Önsöz ve Teşekkür	ix
Sunuş	xiii
Kısaltmalar	xvii
Giriş	1
1. Dersaadet Bankası'nı Doğuran Sebepler	5
2. Dersaadet Bankası: Finansal Araçlar, Banka ve Poliçe Sistemi İlişkisi	47
3. Dersaadet Bankası Poliçe İşlemleri: Dış Ticaret, Tüccarlar ve Bankanın Tasfiyesi	119
Sonuç	179
Ekler	186
Notlar	203
Kaynaklar	237

Önsöz ve Teşekkür

Gerek içerik ve muhtevasıyla gerekse de kapsadığı toplumsal, hukuki ve iktisadi etki gücü bağlamında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi sonrası Osmanlı Devleti'nde değişen iktisadi-finansal şartlar, bu kitapta o dönem için yeni sayılabilecek uygulamalardan biri olan banka kurma fikrinin etrafında şekillenmiştir. Nitekim Osmanlılar için 'bir devlet bankası kurma' fikri ve bunun uygulamaya geçirilmesinin hangi dinamikler ve fikri alt yapı üzerinden cereyan ettiği incelenmesi gereken önemli bir iktisat tarihi olayıdır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlatılan Osmanlı bankacılık faaliyetlerinin ilk örneği olan Dersaadet Bankası'nın kuruluş amacı o dönem için kaime fiyatına istikrar kazandırmak iken, bankanın tali görevi ise kambiyo istikrarını sağlamaktır. Bankanın kambiyo istikrarını sağlayabilme anlamında gerçekleştirmiş olduğu poliçe işlemlerinin dış ticaret ve Osmanlı para sistemi ile yakından ilişkisinin olduğu bilinmektedir. Poliçe uzun yıllardır gerek uluslararası ödemelerde gerekse de iç ödemelerde Osmanlı ekonomisinde kullanılan bir uygulamadır. Bu ilişkinin teorik anlamıyla nasıl bir muhtevayı teşkil ettiği ve dış ticaret ödeme aracı olarak kullanılan poliçenin Dersaadet Bankası tarafından bir işlem alanı olarak görülerek uygulanması da önemli bir tarihi

tecrübedir. Bu işlemlerin yapılması bankaya verilen bir görevdi. Nitekim bankanın kurucusu olan iki tüccar bu finansal operasyonu 1843 yılından bankanın kuruluşu olan 1849 yılına kadar üstlenmişlerdi. Bu tecrübe üzerine Dersaadet Bankası'nın poliçe işlemlerine aynı şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu tecrübenin 'Osmanlı İktisat ve Finans Tarihi' literatürü içerisinde kayda değer bir yeri bulunduğu söylenebilir.

Dersaadet Bankası'nın hem organizasyonel özellikleri hem de faaliyete başlamış olduğu dönemin iktisadi şartları ile ifa ettiği görevin finansal ve ticari boyutları nedeniyle Osmanlı iktisat ve finans tarihi alanındaki bilimsel birikim içerisinde değerlendirilmesi uygun olacaktır. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde resmi izinle kurulmuş ilk banka olan Dersaadet Bankası'nın sorunlu para sistemi nedeniyle üstlendiği kambiyo istikrarını sağlama görevi, bankanın poliçe hesaplarının tutulduğu arşiv kaynakları üzerinden tahlil edilmeye çalışılmıştır. Buna ilaveten, Osmanlı bankacılık tarihi literatür çalışmaları ve teorik bankacılık kaynakları ışığında Dersaadet Bankası'nın tam bir banka hüviyeti gösterip göstermediği incelenmeye çalışılmıştır. İslam toplumlarının mali ve finansal yapısına dair elimizdeki araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda, hâlihazırda araştırmaya açık olan zengin arşiv kaynakları nedeniyle Osmanlı tecrübesinin ciddi katkısı olacağı düşüncesindeyiz. Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu iktisadi ve finansal kurumların, finansal aracılardan ve Dersaadet Bankası özelinde dış ticaret dengesi temini amacıyla yapılan finansal operasyonların nasıl ifa edildiği bahsi geçen arşiv belgeleri üzerinden tahlil edilebilmektedir. Söz konusu iktisadi ve finansal faaliyetlerin ve bunların yürütücüsü Dersaadet Bankası'nın işlevlerinden haberdar olmak Osmanlı finansal kurumları ve aktörlerinin daha iyi kavranmasına yardımcı olacaktır. Osmanlı arşivleri ve ilgili diğer Avrupa arşivleri sayesinde elde ettiğimiz bilgi ve veriler ışığında bu kitap çalışması, yukarıda

zikredilen Osmanlı bankacılık tarihi tecrübesinin Osmanlı iktisadi, ticari ve finansal yapısı içerisinde nerede durduğunu açıklamaya gayesindedir. Bu bakış açısıyla, bu çalışma özellikle Tanzimat Dönemi'nin ticaret ve iş ağlarının finansal piyasalar üzerinden nasıl şekillendiğini, tüccar ve bankerlerin ortaklıkları ile sahip olunan girişimci ağların mahiyetini ve bu anlamda hangi özellikleri muhteva ettiğini göstermeye çalışacaktır.

Bu çalışmayı hazırlama fikri, yüksek lisans tez çalışmaları sürecinde oluştu. Dersaadet Bankası'nın organizasyon yapısı ile finansal ve ticari işlevlerini araştırma düşüncesi, tez konusunu belirleme aşamasında hocalarımla yönlendirmeleriyle "Tanzimat Dönemi Osmanlı Finans ve Ticaret Tarihi" tartışmaları temelinde şekillenmiştir. Dolayısıyla bu kitap büyük oranda 2011 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Anabilim Dalında tamamladığım "Osmanlı Devleti'nde İlk Banka: Dersaadet Bankası ve Poliçe İşlemleri" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasına dayanmaktadır. Öncelikle belirtmem gerekir ki; yüksek lisans tez çalışmasının kitaplaştırılması kuşkusuz İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Prof. Dr. Necmettin Kızılkaya hocanın gayretleriyle gerçekleşmiştir. İslam İktisadı ve Finansı ile İktisat Tarihi telif projesi genel yayın yönetmeni olarak büyük teşvik ve yönlendirmeleri için kendisine çok teşekkür ederim. Osmanlı bankacılık ve ticaret tarihi bağlamında; kurumlar, finansal-ticari işlemler, ortaklıklar ve aktörler üzerinden kitabın sunduğu yaklaşımın Osmanlı İşletme Tarihi disiplinine mütevazı bir katkı olarak düşünülmesi en büyük dileğimizdir. Tabii, bu vesileyle kitabın basımını üstlenen İktisat Yayınları editör ve ekibine de şükranlarımı sunarım.

Bu kitap nihai hale gelene dek gerek tez yazım aşamasından önceki konu seçiminde gerekse de tez yazım ve tezin kitaplaşması süreçlerinde verdikleri büyük destek ve doğrudan

yönlendirmeleri için Doç. Dr. Hüseyin AL, Dr. Şevket Kamil AKAR ve Prof. Dr. Coşkun ÇAKIR'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Yüksek lisans tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet KALA'ya çalışmama verdiği destek ve yazım aşamasında gösterdiği büyük anlayış için minnetarım. Ayrıca Dersaadet Bankası poliçe işlemlerinin yer aldığı Fransızca kayıtların okunmasına verdiği destekten ötürü Prof. Dr. Enes KABAKÇI'ya da çok teşekkür ederim. Son olarak bana desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen anne ve babama şükranlarımı sunarım. Geç kalmış bir teşekkür olarak bu kitabı sevgili anne ve babama ithaf ediyorum.

Ü. Serdar Serdaroğlu

Beyazıt-Fatih, Haziran 2020

Sunuş

Bu kitapta, Osmanlı Devleti açısından bir reform ve mali buhran çağı olarak tanımlayabileceğimiz 19. yüzyılın ikinci yarısında Dersaadet Bankası'nın hangi nedenlerden ötürü kurulmuş olduğu, Osmanlı bankacılık tarihindeki önemi, dış ticaret ve poliçe sistemiyle ilişkisi ele alınmaktadır. Dersaadet Bankası hakkındaki arşiv belgelerinden yararlanılarak birçok çalışma kaleme alınmış olup, bankanın Osmanlı Devleti'nde ilk resmi izinle kurulmuş bankacılık tecrübesi olduğuna dair muhtelif kaynaklarda görüş birliği bulunmaktadır. Hâlihazırda kaleme alınmış birçok dolaylı çalışmanın bulunduğu bu bankanın araştırma konusu seçilmesinin nedeni, Dersaadet Bankası'nın bizatihi organizasyon tarihinin ayrıntılı şekilde ortaya konulmaması ve bankanın gerçekleştirdiği poliçe işlemlerinin kaydedildiği defterlerin incelenmemiş olmasıdır. Aynı zamanda Dersaadet Bankası hesaplarından hareketle banka ile poliçe alış-veriş ilişkisine giren tüccarların kimler olduğu, söz konusu tüccarların iş alanlarının tespit edilebilme ihtimali ve nihayet bankanın gerçek manada banka özelliği gösterip göstermediği soruları konunun incelenmesinde teşvik edici olmuştur.

Dersaadet Bankası'nın Osmanlı para sistemindeki kronik istikrar sorunu nedeniyle Avrupa üzerine çekmiş olduğu poliçelerin

dış ticaret ödeme aracı olarak oynadığı rol, üzerinde durulması gereken bir diğer konudur. Ticarete ödeme aracı olarak kullanılan poliçe ve benzeri araçların dünya ticaret tarihi boyunca işlem maliyetlerini azaltıcı etkisi olduğu bilimektedir. Dersaadet Bankası, Osmanlı Devleti'nin dış ticaret açıklarının finansmanı noktasında maliyet azaltıcı etkiye sahip poliçe ihracı yöntemiyle 19. yüzyılın ikinci yarısında kambiyo sabit tutarak ödemeler dengesinin bozulmasına mâni olmaya çalışıyordu. Bu nedenle poliçenin nasıl bir ödeme aracı olduğu, tarihi gelişim süreci ve hangi hukuki şartları muhteva ettiği teorik bir kısım olarak çalışmamız içerisinde yer almıştır.

Bu nedenle özellikle II. Mahmud dönemindeki pek çok taşıma uygulamasının ardından Osmanlı devlet adamlarının önlerinde bir sorun olarak buldukları paranın değerinin korunması hadisesi gereğince kaime fiyatlarının istikrarı Dersaadet Bankasının sorumluluk alanı olarak belirlenmişti. Bankanın diğer sorumluluğuyse Avrupa'ya poliçe keşide ederek kambiyo istikrarı sorununda düzenleyici rol oynamasıydı. Bankanın müdürleri J. Alléon ve E. Baltazzi'nin banka kurulmadan önce bir bankerlik faaliyeti olarak kambiyo sabitleme işiyle uğraşmaları bankanın gerçek manada banka özelliği gösterip, göstermediği sorusunu akla getirmiştir. Dersaadet Bankası'nın ne kadar banka olma özelliği taşıdığını tespit etmede teorik bankacılık bilgilerinin yanı sıra, dönemin Avrupa'daki bankacılık faaliyetlerine dair bilgiler de bize rehberlik etmiştir.

Bu çalışma yukarıdaki soru ve bilgiler çerçevesinde giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde genel, kısa bir değerlendirme yapılırken, ilk bölümde Tanzimat sonrası iktisadi yapının genel özellikleri, Dersaadet Bankası'nın kuruluş amacı kaime fiyatları ve kambiyo istikrarını sağlayan nedenler incelenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde Osmanlı finans tarihinin

bankacılık faaliyetleri öncesi dönemdeki en önemli aktörleri sayılan sarraf-bankerlerin önemine kısaca değinildikten sonra, Osmanlı'daki banka kurma teşebbüslerinden bahsedilmiştir. İslam bankacılık tarihi açısından önemli görülen Osmanlı tecrübesinin kısa bir serencamının verildiği bu bölümde aynı zamanda poliçe-dış ticaret ilişkisi teorik çerçevede izah edilmiştir. İkinci bölüm bu tarihi ve teorik bilgi temeli üzerinde Dersaadet Bankası'nın kuruluş gerekçesi, kuruluşa dair önemli görülen bilgiler ve ne derece modern banka özelliği taşıdığı tespitleriyle son bulmaktadır. Çalışmanın son bölümünde Dersaadet Bankası'nın poliçe hesap defterleri üzerinden değerlendirme yapılarak, toplam poliçe işlem hacmi, tasfiye sonrası kalan borç rakamları ve poliçe çeken dönemin büyük tüccar ve bankerlerinin iş kolları, iş ağları ve faaliyetlerinin mahiyeti kabaca gösterilmeye çalışılmıştır.